Bohemistyka, *26*(1): 149–153 ISSN 1642–9893 ISSN (online) 2956–4425
DOI: http://doi.org/10.14746/bo.2026.1.10

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Slovník českého nářečí na česko-polském pohraničí

Dictionary of Czech Dialects on the Czech-Polish Border

MARIE ČECHOVÁ
Západočeská univerzita v Plzni
ORCID: https//orcid.org/0000-0002-8041-9463
E-mail: m-cechova@seznam.cz

V druhé polovině roku 2025 vyšlo úctyhodné dílo, obsáhlý *Słownik hulczyńsko-czesko-polski* od Mieczysława Balowského, bohemisty a polonisty[1]. Při sběru materiálu a jeho zpracování úzce spolupracoval s Janou Schlossarkovou, nositelkou hlučínského nářečí (jí také věnoval v kapitole o tvořivosti Hlučínských zvláštní pozornost). Autor tedy měl výborné předpoklady k práci na slovníku.

Podle názvu díla by se mohlo zdát, že půjde o prostý slovník hlučínského nářečí s překladem do češtiny a polštiny. To by byl ovšem omyl. Před vlastním slovníkem je rozsáhlá výkladová část, která uvádí čtenáře do Hlučínska, nejen do jeho mluvy.

[1] Mieczyslaw Balowski, *Słownik hulczyńsko-czesko-polski*. Konsultacja językowa Jana Schlossarková, Poznań: Instytut Filologii Słowiańskiej UAM, Wydawnictwo PRO, 2025. 641 stran. ISBN 978-83-63090-81-4.

Bohemistyka, 2026 (1) © The Author(s). Published by: Adam Mickiewicz University in Poznań, Open Access article, distributed under the terms of the CC Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International licence (BY-NC-ND, https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Vlastní slovník neuvádí pouze dialektismy s jejich překlady, jak bychom mohli očekávat, ale zachycuje celý diapazon vyjadřovacích prostředků používaných v oblasti Hlučínska (v sousedství Polska), tj. na severovýchodě Moravského kraje, s městy Hlučín a okolí, na území mezi Odrou a Opavou, na území se slezským/lašským nářečím, charakteristickým smíšeným typem česko-polsko-německým (někdy se mluví o přechodném nářečí česko-polském, což však někteří lingvisté odmítají).

Německý vliv je dán historickými podmínkami, protože Marie Terezie ztratila část slezského území patřícího do té doby k habsburské monarchii, podle Vratislavského míru r. 1742 ho získal Fridrich II. pro Prusko, proto se území označovalo jako Prajzsko. Po 1. světové válce pak připadlo Československu. Proto častým východiskem slovní zásoby hlučínské jsou i jiné jazyky. Nejčastějším východiskem je němčina, např. hluč. *achtlik* < niem. *die Achtel*, hluč. *biksa* < niem. *die Büchse*, hluč. *keta* < něm. *die Kette*, zřídka je to francouzština, např. hluč. *kokot* < *franc. cocotte,* hluč. *epoleta* < *franc. épolet*, hluč. *kanalia* < franc. *canaille*, převážně prostředník z latiny, občas přes němčinu, např. hluč. *šofer* < franc. *chauffeur*, italština, např. hluč. *galaty* < ital. *caligotte*, hluč. *gust* < ital. *gusto*, španělština, např. hluč. *cigaro* < špan. *cigarro*, hluč. *sotorek* < špan. *szatyor*, řečtina, např. hluč. *alotrium* < řeč. *allótria*, hluč. *dynamit* < řec. *dýnamis*, ještě méně (zatím) angličtina, např. hluč. *lejdy* < ang. *lady*, hluč. *sajdka* < ang. *side-car*, ruština, např. hluč. *čajovna* < ruš. *чаёвна*, hluč. *samohona* < ruš. *самогон*, maďarština, např. hluč. *pajtaš* < maď. *pajtás*, hluč. *herdebab* < maď. *herdek*, a ojedinělé rumunština, např. hluč. *cap* < *rum. ţap*, arabština, např. hluč. *fakir* < *arab. faqr*, turečtina, např. hluč. *kaliga* < *tur. kalık*, perština přes turečtinu, např. hluč. *divan* < tur. *dīvān*, malajština, např. hluč. *amok* < mal. *amuk* a další.

V řeči Hlučínských se vrství na sebe dialektismy, tedy charakteristické znaky místního nářečí, a prostředky sociolektické, tj. prostředky profesní (i spisovné), slangové, ale i argotické. Mnohé prostředky pak jsou shodné s prostředky obecné češtiny. Ty jsou mnohdy původu středočeského nebo/a převzaté z němčiny. Bylo by zajímavé, kdyby se autor ujal (např. v příspěvku) popisu jednotlivých skupin hlučínského lexika a ukázal, co je typické pro tento dialekt a co je společné s jinými českými nářečími, včetně obecné češtiny.

Co všechno kniha obsahuje?

Za úvodem následují výkladové partie (na 70 stranách), věnované:

1. hlučínské kultuře (ve stínu česko-polského pohraničí) s užitečným popisem historie od pravěku do současnosti,
2. tvořivosti, zvláště literární v hlučínském nářečí (pozornost se věnuje hlučínským spisovatelům, zvl. Janě Schlossarkové – „piewczyni gwary hulczyńskiej“, jí také autor slovník připisuje),

3. stavbě slovníku (stavba slovníkového hesla, jeho pravopis, fonetika, materiál (rozuměj: hlučínské texty psané i mluvené), zkratky a symboly,
4. hlučínským frazémům, která jsou součástí jednotlivých hesel,
5. hlučínským příslovím (nejde však jen o přísloví, ale o rozmanitá pořekadla a rčení).

Za každou kapitolou je umístěn seznam literatury.

Za touto důkladnou partií výkladovou následuje vlastní slovník (s. 71 až 623) a výběrový slovník přísloví (do s. 641).

Słownik čtenáři poskytuje nejen vhled do slovní zásoby hlučínských Čechů, ale jistý pohled i na hlučínskou fonetiku (stejně jako polština nemá délky, tři hlásky odpovídají hlučínskému (jako i českému, protože zde byla využita česká písmena) písmenu *č* [č], [ć] a [ć], totéž se týká písmen *š* a *ž*, navíc hlučínské nářečí má *šč* jako polština atd., neboť vedle transliterárního přepisu slov uvádí i fonetickou transkripci, takže čtenář se seznámí na příkladovém materiále i s hlučínským hláskoslovím. Okrajově může nahlédnout i do systému tvoření slov (viz zde např. příponu *-isko* (hluč. *žitnisko* ‚strniště po pšenici', nikoli po žitě, na místě spisovného *-iště*; *-o* u příslovcí odpovídá českému spisovnému *-e* (hluč. *staro* – čes. *staře*). Infinitivy nemají *-t*, ale více změkčené než české *-č*, jako [ć] nebo [ć]. Po překladech slov následuje v slovníkovém hesle krátký ukázkový text s příslušným užitým slovem.

Podívejme se blíže na obsah vlastního slovníku:

Jak jsme se už výše zmínili, jde o nářečí české s výraznými rysy polskými a německými.

Mnohá slova se shodují zněním i významem s polštinou, event. s menšími hláskovými rozdíly. Uvedeme jen několik hlučínských dokladů: *kochany, pivnica ‚sklep', slubny* ‚svatební', *rubač* ‚kácet, štípat dříví', *vyžgač* ‚vypíchnout', *zkaličič se* ‚mít úraz', *porušač se* , hýbat se', *něvypirač* ‚nevymlouvat se', *pajac* (*Słownik* uvádí ekvivalent ‚pán', ale Olivův *Polsko-český slovník* má ‚paňáca, šašek', nevím, zda jde o sémantickou změnu, nebo idiolektický význam), *ždžeblo* ‚stéblo' (obdobně i polsky *źdźło), žgarač* ‚šťourat, dráždit*', meškač* ‚bydlet', výjimečně si odpovídají s ruským slovem (*zkazač* ‚říct'; i když má původ praslovanský, psł. **kazati*, spíš je převzato z ruštiny). U slov slovanského původu, v mnoha případech společných pro polštinu a češtinu, čtenář najde i východisko praslovanské, *stьblo, *kazati,…

Čtenáře z centrálních Čech snad může překvapit množství germanismů, jako *šlojdra* ‚prak', *šlajfiř* ‚brusič', *šajt* ‚poleno', *pukel* ‚záda', *ryna* ‚okapový žlab', *namestak* ‚jmeniny', harešta (‚vězenív, viz *arest*), *jeger* ‚myslivec'. Stará česká generace pamatuje mnohé z nich ze svého mládí, ovšem mnohé zastaraly, ba zanikly: *sesl, presvuřt, pasovač* (obecněčeské kdysi: *sesle, presbuřt* ‚tlačenka', *pasovat* ‚vyhovovat' – snad ještě bližší je ‚hodit se') nebo *krumpholc* ‚rozporka u vozu', a mnohé další, jako *kapric* ‚vrtoch', *handl, hantuch, haprovač, fojer, flieger, fořt,* a mnoho dalších slov

začínajících na [f]: *furman*, *fusakla*, obdobně na [š]: *štangle, štrofa* ‚trest, pokuta', *šnycla* ‚řízek',...

Najdeme i některé obraty, jež je možno zařadit k frazémům, např. *mirnyx dyrnyx*. *Słownik* překládá jako ‚nenápadně', avšak *Slovník nespisovné češtiny* (dále SNČ, 2006) má *mírnix dýrnix,* které vykládá ‚jakoby nic, bez ptaní', což pochází z německého *mir nichts dir nichts*, ‚jen tak jakoby nic'. Bylo by dobré to ověřit na širším materiálu, pocházejícím nejen z Hlučína. Možná, že jde zde o idiolektickou realizaci.

Už na počátku recenze jsme podotkli, že *Słownik* pokrývá celý diapazon hlučínských výrazů. S regionálními dialektismy se kříží prostředky od spisovných odborných, přes nespisovné profesionalismy a přes slangové až k argotismům.

Přibližme si tuto škálu na vybraných příkladech.

Odborné spisovné výrazy, jako: *tovar, partes, zinkoklih, roraty* (církevní: ‚ranní bohoslužba v adventu', ale i ‚kručení v břiše').

Profesionalismy: *špachtle*, *šlajfovat* (překládáno *Słownikem* jako ‚brousit', já i SNČ to známe jako ‚brzdit'), *vypolstrovač*, *hexenšus* ‚ústřel páteře'.

Některé profesionalismy jsou pravděpodobně zároveň dialektismy: *šichta*, *platoňák* ‚valník', *podoravani* (odpovídá asi českému podmítání), *štajgr* ‚důlní mistr', *veksle* ‚výhybka', *zarobek* ‚výdělek', společné se spisovnou češtinou: *hnojivo* (běžné: hnůj).

Dialektismy: *chachar*, *kobzol*, *děvucha*, *naptač* ‚pozvat', *paluz* ‚pavuza', obecně česky (OČ) pabuza, *ujec, včil, žabič* ‚studit', *škrňurič* ‚krčit nos, ohrnovat nos', *vartko* ‚bystře, rychle', *cuckač se* ‚líbat se'.

Společné i s obecnou češtinou, event. se středočeským nářečím jsou např. *tancovačka* (v OČ zastaralé), *třa* ‚třeba', *sulc* (z němčiny v obou útvarech), *regma*, *obyvak* (dnes už spisovné hovorové) nebo i zcela zastaralé *zasmažka* ‚jíška', *zichrhajcka*, pouze odlišné hláskoslovně: *zepsuč* s překladem ‚zkazit', viz OČ *zepsout*, které však běžně znamená ‚vynadat', avšak význam ‚pokazit, zničit' má i SNČ.

Evidují se i slangové aj. expresivní výrazy (*zmachrovač, viškantka* ‚zpěvačka'), zvl. argotismy *vlašiske* ‚pačesy', *sprdnuč Słownik* překládá: *seřvat* (lze i *sprdnout*), *zbuřič* ‚pokadit se', *zbřinkač se* ‚počůrat se'.

Na konci *Słowniku* (s. 624 až 641) najdeme *Aneks*, což je stručný slovník přísloví. Je třeba zde připomenout, že v polštině se přísloví nechápe jako součást frazeologie, ale jako specifický literární žánr, který představuje formu lidové moudrosti (srov. Bogusławski, 1976; *Słownik terminów literackich*, 1976). A proto frazémy (v polštině pojmenovány jako frazeologizmy) jsou ve *Słowniku* uvedeny na konci slovníkového hesla, a frazémy (přísloví, pořekadla, rčení, pranostiky) tvoří i zvláštní část *Aneks*. V této části jsou tak vedle hlučínských přísloví hlučínská rčení, pořekadla i několik pranostik (jako *Na Hromnice, pul žimnice*) s jejich ekvivalenty českými a polskými. Zdá se, že někde jsou uvedeny ekvivalenty se vzdálenějším významem,

např. k přísloví: *Čim hrněc navře, tym i vyvře* se přiřazuje české *Co do sudu přijde nejdřív, tím je provždy cítit*. Bližší je mu *Čím hrneček navře, tím páchne/smrdí*, i když už je archaické.

Leckterý hlučínský frazém nemá příslušný český ekvivalent nebo mi není znám: *Na huru se diva a spod sud vidi.* Autor k němu přiřazuje český překlad ‚vidí to jinak' a polský ekvivalent *Jedno oko na Maroko, drugie na Kaukaz.* Obdobně je tomu u obratu *Co ty viš, na huře spiš*, autor k němu přičleňuje *Kdo nebyl v pekle, neví, jak je tam horko* (pol. *Co ty wiesz, w nogach śpisz*).

Uveďme ještě další zajímavé doklady, jejichž české doklady mi nejsou známy, ovšem význam je jasný: *Kdo beči, že ma malo, temu ubrač. Kdo robi zbytky, pozbude kytky* – je opravdu jeho český význam ‚kdo dovádí, zraní se' a polské přísloví *Gdyby kózka nie skakała, to by nóżki nie złamała*?

Někdy se k hlučínskému frazému přiřazuje výrok, který je blízký významem polskému, ale nejde o jeho český význam: *Eli stojiš, lebo sedíš, maš to za jedne peníze* ‚stojíš nebo sedíš, budeš čekat stejně dlouho'. Tady stačil doslovný frazeologický ekvivalent *…máš to za jedny/za stejné peníze.* I jindy se uvádí už málo známé přísloví *Kdo plevy šeje, plev navěje* – čes. *Kdo plevy seje, málo sklidí*, existují i jiné české přísloví *Kdo skoupě seje, skoupě sklízí*, aneb *Kdo řídko seje, řídko žne*. Frazémy by si zasloužily samostatný výzkum.

Představovaný slovník je velice pracný, poklona před jeho autorem. Nevím, kolik let nad ním strávil, ani si to nedovedu představit. Přitom takovýto slovník by si zasloužily i další okrajová nářečí.

Literatura

BOGUSŁAWSKI, A. (1976). *O* podstawach ogólnej charakterystyki przysłów. *Pamiętnik Literacki*, *67*(3), 145–172.

KRZYŻANOWSKI, J. (1976). *Mądrej głowie dość dwie słowie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

OLIVA, K. a kol. (2012). *Polsko-český slovník*. Praha: Leda.

Slovník nespisovné češtiny. (2006). Eds. J. Hugo, M. Fidlerová, K. Adámková a Z. Juránková. Praha: Maxdorf.

Słownik terminów literackich. (1976). Ed. J. Sławiński. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.